

Posudek diplomové práce Alžběty Plíkové
Gender v surrealismu. Surrealistická období v tvorbě Jindřicha Štyrského a Vítězslava
Nezvala – pokus o srovnání přístupů.

Předkládaná diplomová práce Alžběty Plíkové, věnovaná zkoumání povahy ženského genderu v surrealistickém díle Jindřicha Štyrského, je rozvržena do tří kapitol. V první kapitole (*Žena a modernita*) autorka podává v hutné zkratce nástin společenského a literárněhistorického kontextu, do něhož situuje Štyrského dílo. Strategie, které Štyrský volí pro práci s motivem ženy, jsou předmětem zkoumání zbývajících dvou analytických kapitol, v nichž leží vlastní těžiště práce. Tyto dvě kapitoly odpovídají dvěma zvoleným interpretačním metodám: v kapitole *Jindřich Štyrský, surrealista* směřuje diplomantka prostřednictvím problematiky genderu k uchopení originality Štyrského poetiky na pozadí estetiky a poetiky avantgardy, v kapitole *Štyrský a Vítězslav Nezval* pracuje metodou konfrontační: Štyrského progresivně „ve smyslu odtabuizování konvenčně zasutých témat a posouvání úzkých hranic kategorií genderu“ (s. 8) nechává vystoupit ve srovnání s autorem, pro něhož bylo ženské téma obdobně dominantní, ale v jehož tvorbě z perspektivy genderu nebyla navzdory veškerému proklamativnímu důrazu na tělesnost a vyhocené sexualizaci i fetišizaci těla překročena hranice genderové bipolarity, rigidně oddělující kategorie mužského (tvůrce) a feminního (objektu).

Právě tento motiv permanentního napětí mezi revoluční ideologií (surrealistické) avantgardy, obracející se proti umělým konvencím a tradičním institucím buržoazní společnosti, jakými byly manželství, církve, domácnost nebo monogamie, a její touhou zároveň zůstat součástí společensky přijímaného uměleckého diskursu, je nosným leitmotivem výkladu již v první kapitole, mapující problematiku ženské otázky a proměny kategorie ženského genderu v české avantgardě v širším rámci společensko-uměleckého vývoje (Manifestem České moderny počínaje). U Karla Teiga a Bohuslava Brouka jako dvou klíčových teoretiků avantgardy, u nichž diplomantka sleduje vývoj v otázce ženské emancipace, na příkladě jejich společensky i genderově emancipačních teorií minimálního bytu či volné lásky dokládá nejen jejich podíl na prosazování tělesnosti a erotiky proti svazujícím konvencím, nýbrž odkrývá zároveň příznačné „regrese“ (Teigovo pojetí manželství či Broukovo misogynství, resp. stereotypní propojování feminní sféry s přírodními silami), jež ji vedou k výstižné charakteristice české avantgardy jako „pole, na němž se střetávala touha po radikální změně s konvencemi buržoazní společnosti“, přičemž tyto konvence, jak diplomantka konstatuje, „nezůstávaly mimo rámec nového hnutí, ale [...]

působily na jeho výběr těch konzervativních norem, jež nebylo vhodné či možné porušit, aby se udrželo jako součást českého umění“ (s.13). Na poli uměleckém tuto zjevnou ambivalenci ve vztahu surrealistické avantgardy k ženskému tématu výstižně ilustruje také zapojení a umělecké uchopení pornografického diskurzu, které na straně jedné otevírá množství tabuizovaných témat a s nimi společenskou diskuzi o postavení ženy i její emancipaci, na straně druhé – také pod vlivem psychoanalýzy, obsahující prvky misogynie – byl motiv ženy vystaven vyhocenému voyerismu a fetišismu, ženské tělo se sice stalo jedním z nejvýznamnějších prostředků společenské kritiky, současně ale zůstávalo pouhým objektem erotické touhy, bylo vystaveno symbolickému sexuálnímu násilí (srov. s. 23). Jakkoli avantgarda otevírala dveře ženské emancipaci a atakovala hegemonii maskulinity v umění, setrvala – řečeno s diplomantkou – mezi misogynií a emancipací, „ženský motiv zůstával uvnitř uměleckého díla nadále motivem jinakosti“ (s. 18).

Již v souvislosti s úvodní kapitolou je dlužno dodat a podtrhnout, že autorčin hutný, přehledný a přitom čtivý výklad genderové problematiky české avantgardy se opírá o bezpečnou znalost sekundární literatury jak české (především M. Pachmanová a J. Vojvodík), tak zahraniční (Rosalinde Krauss, Katherine Conley, Susan Grubar, Peter Bürger), jež diplomantce dovoluje sledovanou problematiku situovat do širšího rámcového pole s nezbytnými odkazy k francouzskému surrealismu, tak s interdisciplinárními přesahy k sociálním vědám (srov. autorčiny postřehy o formativním prožitku války jako inspiračním zdroji surrealistické imaginace a estetiky fragmentarizace).

Jestliže bylo prostředí české avantgardy převážně patriarchální, jak dokládá první část předkládané práce, Štyrského dílo je diplomantkou v následujících kapitolách nahlíženo právě v těch aspektech, v nichž daný rámec překračuje a společensky i umělecky konvencionalizované definice kategorie genderu rozpohybovává. Autorčino úsilí postihnout individuální autorský přesah definující Štyrského poetiku v kontextu surrealismu se soustředí zejména na tři fenomény: princip transformace reality v reprezentaci prostřednictvím duplicity (otevírající zároveň prostor pro rozvolnění hranic definujících individualitu, a to i individualitu genderovou, jak dokládá minuciózní analýza dílčích motivů dvojení, stínu, androgyna, figuríny ad.), dále parcelaci/fragmentaci těla (a světa) a konečně (již v první kapitole reflektovaný) průnik pornografického žánru do umění, resp. estetizaci pornografie. Analýzu těchto tří fenoménů ve Štyrského tvorbě literární i výtvarné (jež se jako v případě knihy *Emilie přichází ke mně ve snu* navzájem propojují a doplňují) pak v závěrečné, třetí kapitole prohlubuje konfrontace se surrealistickou poetikou Vítězslava Nezvala, jež znovu nechává vystoupit Štyrského imaginaci, tvůrčím způsobem přehodnocující a transformující

podněty francouzského surrealismu i psychoanalýzy. Zatímco pro Nezvala představovala Bretonova estetika a freudismus spíše vnější autoritu a jeho surrealistická etapa se v celku jeho díla jeví jako časově omezený experiment, který sám rychle opouští a nenachází pokračovatele, Štyrského přechod k surrealismu se ukazuje jako autentické provázání s autorovými osobními tématy a poetikou, jež se stane inspirativním východiskem pro poválečnou generaci surrealistů. Na způsobu, jakým oba autoři pracují s motivy snu, dětství i s principem fetišizace, dokládá diplomantka jejich rozdílná směřování a dovozuje i zásadní rozdíl v uchopení sledovaného tématu ženy a sexualizace jejího těla: zatímco u Nezvala zůstává především jen prostředkem k uspokojení, u Štyrského je naopak zdrojem znejistění a znepokojení, nositelem mnoha dalších motivů. Metoda fragmentace ženského těla je zároveň výrazem životního pocitu melancholie, což diplomantka na několika místech konstatuje, překvapivě však v sekundární literatuře opomíjí studii Hanny Marciniakové, která se zmíněné otázce, byť z poněkud odlišné perspektivy, speciálně věnuje („Svět se stává stále menším“. Melancholický pohled v díle Jindřicha Štyrského, in Slovo a smysl, č. 11-12).

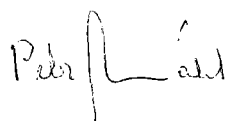
Především partie obou analytických kapitol, v nichž diplomantka při zkoumání vybraných fenoménů se suverénní jistotou přechází od Štyrského tvorby literární k výtvarné (včetně ilustrací či návrhů obálek), případně k jeho fotografickým cyklům, nabízejí vzrušující četbu s celou řadou dalších pěkných zobecňujících závěrů i inspirativních dílčích pozorování a postřehů, jež nemá cenu zde parafrázovat. Předložená práce je natolik solidní (v nejlepším slova smyslu) a přesvědčivá v detailu i celku, že staví oponenta do nezáviděníhodné pozice, odsuzujíc jej do pasivní role kriticky naladěného čtenáře, jenž náhle bezradně bloumá textem, nevěda, kam by opřel svůj ostrovtip. A dokonce ani jazykové redakci, jež obvykle bývá tím stéblem, jehož se tonoucí oponent chytá, nelze vytknout nic zásadního a až na jednu nedokončenou větu (str. 34) a několik překlepů ji lze naopak označit za příkladnou. Postrádám-li v předkládané práci přeci jen něco, pak možná více „interpretační“ odvahy, která by dosavadní způsoby četby a interpretační modely, reprezentované bohatou sekundární literaturou, znejistila a „akademickou“ vyváženost práce, směřující k interpretační syntéze, provokativně vychýlila. Tato odvaha mi v předkládané práci chybí o to víc, že autorka chce z perspektivy genderu v díle Štyrského postihnout právě ty fenomény textu, které zneklidňují/mají zneklidňovat, ta místa textu, kam vstupuje radikální řeč těla a v nichž působí subverzivní síla literatury unikat smyslu a jeho rekonstrukcím... Čím však míru oné odvahy nebo její absence poměřovat a nezůstat přitom jen u čistě subjektivního pocitu? Snad tím, v jaké míře diplomantčin přístup k primárním textům zůstává deduktivní: dobře zvolené pasáže slouží primárně k ilustraci předem hotových tezí, než aby byly východiskem analýzy.

Jak už jsem však řekl výše, předkládanou diplomovou práci hodnotím jako nesmírně zralou, ve způsobu argumentace důslednou, přesvědčivou a vnitřně koherentní, v závěrech inspirativní a v neposlední řadě i jako práci stylisticky naprosto suverénní, vyznačující se hutným, argumentačně náročným, a přece čtenářsky přístupným stylem.

Práci tedy doporučuji k obhajobě a navrhuji ji hodnotit známkou **výborně**.

PhDr. Petr Málek, CSc.

V Praze dne 6.9.2010

Handwritten signature of Petr Málek in black ink, written in a cursive style.